

Kisebbségvédelem a pluralista demokráciában

Göllner, Ralf Thomas: *Pluralistische Demokratie und Minderheitenschutz.* = *Südosteuropa.* 50. Jg. 2001. 7–9. H. 386–402. p.

A szerző a posztoszocialista fiatal, törekeny demokráciák adottságaira tekintettel gondolja át a kisebbségvédelem kérdését, két állam kisebbségi politikáján illusztrálva a kívánalmakat és lehetőségeket. Ez a két állam: Németország és Románia; előbbit nyilván nem az új demokráciák közé kell számítani, még ha integrált is egy rendszerváltó alakulatot, hiszen a régi NSZK hagyományosan fejlettebb gyakorlatát adaptálta a német keleti tartományokra. Kiinduló tétele egyébként: a polgári demokráciának mint uralmi formának sem „veleszületett” gyakorlata a kisebbségvédelem, az új demokráciáknak tehát van mit tanulniuk a régebbiektől. Ami nem jelenti azt, hogy a régi, fejlettebb demokráciáktól ezen a téren mindazt eltanulhatnak, „átvehetnék”, amire adott, saját kisebbségi viszonyaik kezeléséhez ténylegesen szükségük van. A kisebbségi politika demokrácia-elemeit minden esetben az adott környezet termeli ki az igények megjelenítése és érdekérvényesítése útján. Ezt a környezetet az igencsak kevert népszerű újdemokratikus övezetben a rendszerváltás pillanatában eléggé sajátosnak, helyenként problematikusnak és robbanékonyan ismertük meg.

Az ellentmondás gyökere: a „demokrácia” keret-jellegű történeti fogalma, amit működtetése érdekében mindenkor először fel kell tölteni valódi tartalommal. Az etimológiai fogalmában („a nép uralma”) bennefoglaltatott „többségi” elv (és a közfelfogás általában idáig jut el): verbálisan éppenséggel minden kisebbségi szempont tagadása, gépies rendszer, mint a piacgazdaság „szabad” működése, amin felül a társadalom boldogulásához még sok más finom eszköz szükséges. A demokrácia-felfogás kapcsán is többre van szükség, s ebben segít a demokrácia-elmélet. Tudni kell: a demokratikus „többség” az *egyenemű tömeg* irányítását érintő, technikai közeg, amely közömbösíti a partikularitást. Az irányítás során, miután a számaránya e szerepbe juttatta (mely akár elenyésző is lehet), a politikai „igazságosság” jegyében a „kisebbség” minden, nem-partikuláris érdekét is képviselnie kell, amennyiben nem a többség diktatúrájában gondolkodik (amivel megszünteti önmagát mint „demokráciát”). A demokrácia „üzemmódja” ilyen szempontból: az érdekegyeztetés, a részt vevő felek jóhiszemű együttműködésével. Hatványozottan áll ez az etnikai-kulturális tekintetben *különnemű tömeg* kisebbségi környezetére. Kulcsszó: az *együttműködés*. Célszerű tisztázni ennek főbb – (1) „viszonylati”, illetőleg (2) „szerkezeti” (relációnális, strukturális) – feltételeit:

- (1): teljes körű részvétel az alapfunkciókban (vélemény-, akaratnyilvánítás); esélyegyenlőség a részvétel lehetőségét tekintve akármely szintű funkcióban; az egyéni szabadságjogok érvényesülési esélye – hozzárendelt önkorlátozással;
- (2): csoporttudatú, artikulációképes közösség megléte (területi vagy hagyományellen); kollektív önszerveződés.

E feltételek biztosítása sok elemében az informális, öntevékeny állampolgári, honfitársi aktivitás szintjén is megközelíthető. De nélkülözhetetlen ez az aktivitás a jogi szabályozások megalapozásához is. Mindkét szinten a demokratikus viszonyok elemi morális felelőssége, hogy a normarendszer kialakuljon és folyamatosan fejlődjék. A szerző elhárítja, hogy tanulmányát a kisebbségi vonatkozású demokrácia-elmélethez való hozzájárul-

lasként értelmezzük, bőséggel hivatkozik más, avatott forrásokra, ugyanakkor a tárgyban ritka lényegre törő és világos eszmemenetet kapunk. De nézzük, hogy is alakul a kisebbségi jogi helyzet példának okáért a keleti tartományokkal kibővült Német Szövetségi Köztársaságban, valamint Romániában.

Az NSZK a maga föderális felállásával (ami a névadó etnikum eltérő területi hagyományainak ápolását is messzemenően segíti) igen szerencsés adottság a kisebbségvédelem regionális szintű (tartományi), egyedi kisebbségekre szabott, a gyakorlati érvényesülés szempontjából előnyös szabályozása számára. A kérdésben három tartomány érdekelt: Schleswig-Holstein (ez a régi NSZK szempontunkból hagyományosan rendezett övezete), illetőleg Szászország és Brandenburg (egy-egy volt keleti tartomány). Schleswig-Holstein tartományi kormánya a roppant kényelmetlen kétoldali villongások, határmódosítási követelések lezárásaképpen eredetileg 1949-ben ismerte el a dél-schleswigi dán kisebbség jogait. Ügyszintén, viszonyosan Koppenhága a dán határ menti németekét; az egyezséget német részről természetesen a szövetségi kormány tárgyalta és garantálta. Ezt követően célirányos belpolitikai erőként léphetett fel a dán kisebbségi pártalakulat, méginkább a Dél-schleswigi Választási Szövetség, amely a dán kisebbség mellett a frizeket is képviseli máig. Az alkotó politikai részvételt elősegítette a választási küszöb feloldása 1955-ben. Az 1990-es tartományi alkotmány szögezi le érdemben a két kisebbségi csoport védelmét (anyanyelvhasználat, oktatás, kulturális intézmények) és többségi támogatását, amikor garantálja részvételük lehetőségét a helyi önkormányzatok, önkormányzati szövetségek szintjén, illetve a tartományi parlamentben. Szászország, illetve Brandenburg a két tartományra kiterjedő sorb kisebbség (Felső- és Alsó-Lausitz) körében látja el kisebbségvédelmi feladatait, felváltva a volt NDK központi formális politikáját, 1990 óta. Tevékenységében a schleswigi mintát követhették, mindenekelőtt az alkotmányozásban (1992). A brandenburgi cikkelyek kiternek a nyilvános feliratok kérdéseire is, rögzítik a sorb zászló (!) használatának jogát. A szász alkotmányban (ugyancsak 1992-ből) szót kap a sorbok tartományközi kapcsolatrendszere. Az új tartományokban még fejlődőben van a napi kisebbségvédelmi gyakorlat. A schleswig-holsteini példa azonban szemlélteti a „pozitív egyenlőtlenség” és „pozitív diszkrimináció” lehetőségét és hatékony működését, amire a plurális „többségi” demokrácia az etnikai kisebbségek szempontjából módot ad, és csakis a plurális demokrácia adhat módot.

A román kisebbségi politika a némettel szemben a központosító, egyszersmind hajthatatlanul az etnonemzeti elgondoláshoz kötődő demokrácia-törekvés példája, nagy közegellenállással a kisebbségvédelemben. A többségi elv keretszerű felfogása, tekintet nélkül az etnikai megoszlásra, hasonló az 1918 előtti „natio hungarica” elvhez a magyar demokrácia idején, amit akkor támadtak, és azóta is ezt emlegetik fel. Amit a kisebbségek formailag elértek a rendszerváltással: a nyílt diszkrimináció felszámolása és a parlamenti, illetve helyi, körzeti politikai képviselőlet kiépülése. Megszerveződött etnikumonként 1-1 képviselőnek a választási küszöbtől függetlenül jut hely a parlamentben. Ez sem jelentene keveset, ha a kisebbségeket érintő ügyekben e képviselők álláspontját vennék alapul, ám korántsem ez a helyzet. A többségi politikai közvélemény és pártképviseletei egyaránt zömmel a személyi jogok körében pártfoglalják (ha egyáltalán) a jogi kodifikálást, ami távlatban egyenlő a csoportidentitás létezésének tagadásával, hallgatólagos törvényen kívüli helyezésével. A demokrácia elve e tekintetben azzal sérül (s a demokráciaelmélet ma ezt már világosan látja), hogy a többség a személyi „szabadságot” nem bontja le az identitások szintjére („*identitási függetlenség*”). Ehelyett igyekeznek a kisebbségi sajátosságot a magánéleti „szokások”, az egyéni „hobby” társadalmilag közömbös, jogfüggetlen privát szférájába bezárni. Romániában érdemben hiányzik (még) a többség és a kisebbségek tár-

sadalmi kooperációja. Remélhetőleg ez a jövőben fokozatosan megszűnő hiányossága az ország társadalmi-politikai életének.

Komáromi Sándor

Afrikai államok, állampolgárság és háború: esettanulmány

Mamdani, Mahmood: African states, citizenship and war: a case-study. = International Affairs, 78, 3. 2002. 493–506. p.

Az afrikai államok az 1970-es és 1980-as években a politikai gazdaságtan büvkörében éltek. Ennek megfelelően szembesültek válsághelyzetekkel, majd fel kellett deríteniük: milyen tényezők és kapcsolatok hatására keletkeznek újra a krízisek. A kihívásokkal szembenézve három kérdés köré csoportosították a problémákat: az első az állampolgárság helyzete a térségben. Az ilyen típusú krízist nem az erőforrások hiánya okozza, de mégis kapcsolódik ehhez, mert úgy gondolták, hogy a forrásokat hozzáférhetővé kell tenni. Az állampolgárság még önmagában nem jogosít fel senkit a források birtoklására. Ezt a képletet úgy értelmezték, hogy az emberiség világszerte küzd az erőforrások birtoklásáért. Az Egyesült Államokban a rabszolgák gyermekeinek küzdeni kellett azért, hogy elismerjék őket amerikaiaknak – afro-amerikaiaknak. Az Egyesült Királyságban a gyarmatokról bevándoroltak gyermekei igényelték, hogy ismerjék el őket fekete briteknek. Napjainkban ez a folyamat fordított előjellel megy végbe Dél-Afrikában: A kivételezett „bevándorlók” gyermekei – a tegnapi gyarmatosítók – most felismerik, hogy csak az lehet „afrikai”, akit feljogosítanak az ország erőforrásaiért folytatott küzdelemre, és most ők igénylik: ismerjék el őket is afrikaiaknak. A demokrácia – ebben a felfogásban – az állampolgárság elismerése és kiterjesztése. Aki az állampolgárság kérdésével foglalkozik ebben a térségben, vizsgálnia kell a gyarmati uralom örökségét, és fel kell tenni a kérdést önmagának: ki az őslakos, és ki a bevándorló? Milyen jogok érvényesüljenek a telepésekre a politikai közösségben? Hogyan kell megreformálni az országot, ha a lakosság telepésekre és őslakosokra oszlik, és megkülönböztetik az őslakosokat a bevándorlóktól, és ez határozza meg a jogalkotást?

A második az a kérdéskör, melyben szent tehénként tisztelik a polgári társadalmat és a demokráciát. A demokrácia és a polgári társadalom idealizálása helyett határozottan el kell vetni azokat az antidemokratikus, a többség által nem érdemesített folyamatokat, mint a ruandai forradalom volt 1959-ben, az ugandai gerillák győzelmét Luweróban, a kongói eseményeket és a ruandai népiertást 1994-ben.

A gyarmatosítóktól örökölt állam jogrendjét vizsgálva megállapítható, hogy az nem tartalmaz törvényt a kisebbségekre vonatkozóan, nincsenek tehát jogok, melyeket érvényesíteni lehetne egy politikai közösségre vonatkozóan, és ami előírja, hogy a többségnek nincs joga elnyomni a kisebbséget. A kérdés mélyebb vizsgálata felszínre hozza: ha valaki intézményesen felbomlaszt egy régen volt gyarmati országot – mint ahogy ez megtörtént Luweróban – és ő határozza meg újra, ki az őslakos, és ki a betolakodó, ahelyett, hogy állampolgár és nem állampolgár definíciót használna, akkor nem jut messzebb annál, mint aki nem kodifikálja a kisebbség jogait.

Kádár József